

Regio IV Kempenland

Cultuurhistorische inventarisatie provincie Noord-Brabant

Gemeente Eersel

MIP-rapport Foto- en Tekeningenarchief
**DIT EXEMPLAAR WORDT
NIET UITGELEEND!**

Niet in database opgenomen!

Cultuurhistorische inventarisatie provincie Noord-Brabant

Gemeente Eersel

Inhoud:

1	Woord vooraf	3
2	Criteria	4
3	Werkwijze	7
4	Historische karakteristiek van Eersel	10
	Landschap	
	Nederzettingen	
	Bebouwing en groenelementen	
5	Overzicht van straten, gebouwen en groen- elementen	15
6	Literatuurlijst	29
7	Foto-overzicht	30
8	Kaart gemeente Eersel (bijlage)	

1. Woord vooraf

Dit overzicht van cultuurhistorisch waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen in de gemeente Eersel maakt deel uit van een -per gemeente opgezette- en zo "compleet" mogelijke inventarisatie in de provincie Noord-Brabant.

De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabants cultuurlandschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht dringend noodzakelijk gemaakt. Te meer omdat deze veranderingen steeds duidelijker kenmerken lijken te vertonen van een massaal afbrokkelingsproces, waarbij veel van wat als karakteristiek-Brabants mag gelden, voorgoed uit het beeld van stad en land dreigt te verdwijnen. Een ontwikkeling, die naar het oordeel van het bestuur van de provincie Noord-Brabant indruist tegen de in brede kring ondersteunde opvatting, dat elementen uit het verleden essentieel zijn voor de verscheidenheid en herkenbaarheid van het heden, en daarmee voor de leefbaarheid in het algemeen.

In weerwil hiervan is deze rapportage niet op de eerste plaats bedoeld als een "document humain", ofschoon bekommernis om de toekomst van Brabants verleden het eigenlijke doel van deze uitgave licht dreigt te overstemmen. Dat doel is: het op systematische wijze -aan de hand van een aantal welomschreven criteria- optekenen van wat er in Brabant aan cultuurhistorisch waardevolle objecten aanwezig is, om op grond daarvan de prioriteiten te kunnen bepalen voor een effectief en samenhangend provinciaal monumentenbeleid.

De hier voor u liggende inventarisatie vertegenwoordigt letterlijk een serie momentopnames. Reden waarom de samenstellers het woord "compleet" in de inleidende zin van aanhalingstekens hebben voorzien. Niet zozeer omdat zij zich bij hun rapportage uitdrukkelijk ontslagen wilden zien van de pretentie van volledigheid. Zo'n pretentie zou, alleen al gelet op de betrekkelijkheid van het begrip "cultuurhistorisch waardevol", niet reëel zijn. Veeleer weerspiegelt deze schrijfwijze hun vrees dat, als het afbrokkelingsproces in het huidige, genadeloze tempo doorzet, ook een aantal van de hier opgenomen gegevens snel door de actualiteit zal zijn achterhaald.

Onderzoek en veldwerk voor de hier gepresenteerde inventarisatie vonden plaats in 1981 en werden verricht door drs. A.J.C. van Leeuwen, drs. N.C.M. Maes en H.Th.M. Ruiten, arch. HBO, allen werkzaam bij de provincie Noord-Brabant. Wijzigingen die zich na die datum voordeden, konden om organisatorische redenen niet meer in deze uitgave worden verwerkt.

's-Hertogenbosch, augustus 1983

2. Criteria

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking kwamen, moest uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurde aan de hand van een aantal criteria, die verder in dit hoofdstuk groepsgewijs worden omschreven.

Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de "historische karakteristiek" van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het product van een -al dan niet geleidelijke- historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel evenzeer voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk.

Op zeker moment leidt een reeks van ontwikkelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dát moment bepaalt de "historische karakteristiek" van de nederzetting, die dus als het ware de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuurversturende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstrekken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke nederzettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nu nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken.

Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakteristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 hun uiteindelijke vorm kregen. Daarmee is de historische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.

Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek zijn alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

- Architectonische en kunsthistorische criteria

- het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedenbouwkundige of kunstenaar

- het object is gaaf qua stijl en detaillering
- het object vertegenwoordigt een unieke (bouw)-techniek, (bouw)type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
- het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

- Planologische, landschappelijke en stedenbouwkundige criteria

- het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten en erfbeplanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
- het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
- het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
- het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
- het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
- het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

- Sociaal- en cultuurhistorische criteria

- aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
- het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
- het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, was het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere.

Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudige voorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek, samenhang met de directe of bredere omgeving, historische verkaveling en patroon van wegen en waterlopen, meer gewicht in de schaal werken, dan bij een kerkgebouw. Daar zullen eerder stijl, gaafheid van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, vormgeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote -zo niet dominerende- rol gespeeld. Objecten als daglonershuizen, weverswoningen, smidsen e.d., ontleen vooral daaraan vaak hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat als laatste getuige de herinnering oproept aan een overigens verder geheel verstoorde situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristieke, betrekkelijk ongerept gebleven omgeving. Daarentegen zal een in detail aangetaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormt van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en interessante structuur, op grond daarvan in deze inventarisatie juist worden meegenomen.

Ten slotte heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zeldzaamheids-waarde van een object of nederzettingstype bij de afwegingen meegespeeld.

Onnodig te zeggen dat genoemde criteria niet alleen van belang zijn in het kader van deze inventarisatie. Zij spelen een cruciale rol bij het concrete monumentenbeleid van de provincie Noord-Brabant: bij het bepalen van de prioriteiten voor het behoud* van cultuurhistorisch waardevolle objecten en het ontwikkelen van het daarvoor meest geëigende instrumentarium.

* Naast genoemde criteria zullen in de praktijk ook andere factoren (bouwkundige staat, mogelijkheden tot functie-waardering, beschikbare middelen e.d.) het eventuele behoud van cultuurhistorisch waardevolle objecten bepalen.

3. Werkwijze

Bij het in kaart brengen en beschrijven van de verschillende cultuurhistorisch waardevolle objecten, met het doel een overzicht te geven van wat in de provincie op dit gebied bewaard is gebleven, werden de samenstellers met een aantal beperkingen geconfronteerd.

Om te beginnen was het met de beschikbare mankracht en financiële middelen, gelet ook op het tijdsbestek waarbinnen de werkzaamheden moesten worden afgerond, nauwelijks mogelijk uitvoerig bronnenonderzoek te verrichten naar de geschiedenis van een bepaald gebied. Men was daarom voornamelijk aangewezen op de beschikbare informatie, die doorgaans schaars aanwezig en bovendien niet altijd even betrouwbaar bleek.

Daarnaast waren er ook problemen van meer praktische aard. Zo leende, vooral in dicht bebouwde kommen, de situatie er zich niet altijd voor om bijvoorbeeld alle gevels van een gebouw nauwgezet te bestuderen. Voor interieurs gold dit in nog sterkere mate; deze konden slechts bij hoge uitzondering worden bezichtigd.

In verband hiermee kan het hier gepresenteerde materiaal slechts een indruk geven -zij het dan een redelijk verantwoorde- van de in de gebouwde omgeving aanwezige waarden, die voorwerp van monumentenzorg kunnen zijn en die bij planologische beslissingen in de beschouwing moeten worden betrokken.

Bij het bestuderen en beschrijven van de objecten is, zoals al aangestipt, de samenhang met de directe omgeving en met de nederzetting als geheel voortdurend goed in het oog gehouden. Een object kan, als deel én als exponent van een groter geheel, immers niet adequaat worden beschreven, als dit totaalbeeld bij de onderzoeker ontbreekt.

Belangrijke aanknopingspunten voor dit totaalbeeld vormen onder meer de specifieke kenmerken van de omgeving (hoogteligging, reliëf, perceelsvorm, bodemgebruik e.d.), die een rol hebben gespeeld met betrekking tot de plaats en aard van de nederzetting. Zo is er een hemelsbreed verschil tussen het landbouwgebied in de polders van Noordwest-Brabant en, om wat te noemen, een Kempens akkerdorp. In het eerste geval domineert het open, vlakke land, met zijn grote, verspreid gelegen boerehoeven; in het tweede geval hebben we te maken met een veel kleinschaliger akkerstructuur met een lint van boerderijen, gelegen op de oeverwallen van beken. Behalve het onderkennen van verschillen in "decor", is ook het bepalen van de invloed daarop van historische en sociaal-economische factoren - als conjunctuur, machtspatronen, bestaansmiddelen, verkeersbindingen enz. - van groot belang voor het invullen van dat totaalbeeld. Een goed voorbeeld daarvan is Vught, dat zijn vorm met Markt en stationsbuurt kreeg onder invloed van de oude hoofdwegen tussen Eindhoven, Den Bosch en Tilburg, alsmede de latere spoorlijn.

En ten slotte kan ook literatuur over een gebied en de daarbinnen gelegen nederzettingen een - zij het vaak globaal- beeld geven van de dominanten die bij de ontwikkeling daarvan een rol hebben gespeeld.

Al dit materiaal te zamen vormt als het ware een soort "onderlegger", die in meerdere of mindere mate houvast biedt bij het verwerven van inzicht in hetgeen als karakteristiek mag worden aangemerkt.

In dit verband zijn ook oude kaarten van belang, vooral de sinds ca. 1830 gepubliceerde topografische kaarten 1:25.000 en 1:50.000. Deze zijn namelijk direct vergelijkbaar met de huidige stafkaarten van dezelfde schaal en geven daardoor een goed beeld van het veranderingsproces dat zowel nederzettingen als landschap in de loop der tijd hebben ondergaan. Overigens is het patroon dat uit het bestuderen en vergelijken van deze kaarten naar voren kwam, steeds ter plekke aangevuld met eigen waarnemingen met betrekking tot stratenpatroon, bebouwing en beplanting.

In hoeverre is, ondanks de hier gekozen opzet, waarbij een aantal concrete criteria als uitgangspunten dienen, toch niet het gevaar aanwezig dat er bepaalde subjectieve elementen in de beoordeling sluipen?

Degene die de inventarisatie uitvoert, maakt uit wat hij wel en niet documenteert. Hij wordt daarbij geleid door zijn kennis van de historische karakteristiek van de nederzetting. Welke elementen bepalen het eigen -specifieke- karakter daarvan? Is dit "eigene" nog afleesbaar aan bebouwing of omgeving, en in hoeverre is het door veranderingen verstoord?

Het zal duidelijk zijn dat alleen al dit deel van het afwegingsproces niet geheel objectief kán zijn. Het wordt immers niet alleen bepaald door de doelstelling van het onderzoek, maar ook de persoon van de inventarisator en de tijd waarvan hij het product is.

Tegelijkertijd echter mag men erop vertrouwen dat de systematiek en de criteria die aan dit onderzoek ten grondslag liggen, een zekere garantie bieden dat persoonlijke voorkeuren bij de beoordeling uiteindelijk nergens de boventoon voeren.

In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op het verband tussen de ruimtelijke vorm van de nederzetting en de geomorfologische en landschappelijke context waarin zij geplaatst moet worden. Aansluitend volgt een schets van de karakteristieke bebouwingstypen en groenelementen.

In het daarop volgende hoofdstuk worden de verschillende objecten alfabetisch per straat behandeld. Straten die zich onderscheiden door een duidelijke samenhang van de daarin gelegen objecten, worden in voorkomende gevallen bovendien afzonderlijk beschreven.

Per object worden vermeld: huisnummer, algemene typering, geschatte bouwdatum, exacte bouwdatum*. (b.v. blijkens muurankers, jaarsteen, literatuurvermelding), data van belangrijke wijzigingen, de aanwezigheid van eventuele artefacten, zoals stootstenen, hekpalen e.d., bijgebouwen (met vermelding van eventueel afwijkende datering), groenelementen (waarbij oudere bomen met opgave stamontrek), eventuele opmerkingen over details of bijzondere onderdelen**.

Iedere inventarisatie bevat bovendien één of meer kaarten van het onderzoeksgebied, schaal 1:10.000 (bij dichtere bebouwing ook uitsneden met schaal ca. 1:5.000). Daarop zijn de volgende zaken aangegeven:

- geïnventariseerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip)
- beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnamen en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilranden
- oude wegenpatronen en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm (globaal aangegeven).

Beschermde stads- en dorpsgezichten, alsook landgoederen, zijn eveneens aangegeven. Groepen gebouwen die een karakteristiek geheel vormen of die deel uitmaken van een interessant nederzettingstype, zijn omlijd.

* In tegenstelling tot de geschatte bouwdatum is de exacte bouwdatum in de tekst steeds onderstreept aangegeven.

** Voor zover het rijksmonumenten betreft, zijn de beschrijvingen ontleend aan de officiële monumentenlijst, zo nodig onderzijds aangevuld (aangegeven met N.B.).

4. Historische karakteristiek van de gemeente Eersel.

Landschap

De gemeente omvat de kerkdorpen Duizel, Eersel en Steensel. Duizel ligt aan de Kleine Beerze die via de Essche Stroom uiteindelijk in de Dommel uitmondt. Eersel ligt aan de Run, die een voortzetting is van de Aa en de Dieprijsche waterloop. Boksheide ligt aan de Aa.

Steensel tenslotte ligt aan de Gender die eveneens in de Dommel uitmondt.

De nederzettingen liggen gemiddeld tussen 27,50 en 30 meter boven N.A.P., hetgeen voor Brabant relatief hoog is. De ontgonnen heidegebieden ten zuiden van Eersel liggen tussen 30 en 32 meter, de voormalige heiden ten noorden op ca. 27 meter.

Het dal van de Run ligt ten zuiden van Eersel op ca. 27,5 en ten zuiden van Steensel op ca. 23 meter boven het peil. De Kleine Beerze ten westen van Duizel verloopt van 30 tot 27,5 meter.

De bodem bestaat voornamelijk uit dekzand dat tijdens en na de ijstijd (ongeveer 10.000 jaar geleden) werd afgezet door de wind en plaatselijk een lemig karakter heeft, terwijl zich in de beekdalen hier en daar veen heeft kunnen ontwikkelen. De waterlopen hebben - aanvankelijk met smeltwater-geulen in het dekzand uitgesleten, waarlangs oeverwallen zijn afgezet.

Binnen de gemeente zijn een aantal landschappen van verschillend karakter te onderscheiden:

- a. De engere beekdalen van de Kleine Beerze, de Run en de Gender met graslanden en een enkel broekbosje, de voormalige beemden en hakhoutpercelen. Opvallend zijn hier de oude graslandbodems met op vele plaatsen humuslagen van meer dan 50 centimeter.
- b. De kommen van Eersel, Steensel en Duizel, met een aantal buurtschappen waarvan De Hees, Stevert, Schadewijk, Stokkelen, Boksheide en De Hoef de belangrijkste zijn.
- c. De oude akkers en weilanden rondom de kernen. De oude akkerbodems ontstonden in de middeleeuwen door bemesting vanuit de potstal onder toevoeging van heideplaggen. Veel akkers zijn nu omgezet in weiland, een gedeelte ervan, met name ten oosten van de Eerselse Markt en ten noorden van de kerk, is bebouwd.
- d. De voormalige heidegebieden ten noorden van Duizel en Steensel en ten westen en zuidwesten van Eersel, die in de late 19e en vroege 20e eeuw bebost zijn. Door de aanleg van de E3 en de hoofdweg Eindhoven-Reusel ten noorden van Eersel is de relatie tussen Eersel en Duizel en tussen Steensel en het bosgebied verloren gegaan.
Ter hoogte van de westrand van de Eerselse Markt en bij de gehuchten aan de Run en Kleine Beerze zijn de relaties tussen landschap en nederzetting nog duidelijk afleesbaar. Door de recente ruilverkaveling zijn perceelsstructuur en schaal sterk gewijzigd.

Nederzettingen

Eersel bezit een aantal gehuchten, namelijk Boevenheuvel, Dijk, Hoogstraat, De Hees, Schadewijk, Stokkelen en De Voort.

Deze zijn gelegen rond een akkergebied in een structuur die ontstaan moet zijn door ontginning vanuit het vroegmiddeleeuwse domein Eersel en het latere domein De Hees. De parochiekerk lag centraal in de akkers, een situatie die door woningbouw verloren is gegaan. Een aantal buurtschappen is gegroeid vanuit een ontginningshoeve van een der domeinen, een zgn. "Einzelhof". Voorbeelden zijn Hoogstraat en Boksheide. De driehoekige agrarische nederzetting Hint is in de 15e eeuw naar het zuiden toe uitgebreid met het baandorp Markt, een specifieke handelsnederzetting met een in 1464 gestichte eigen kapel. De bebouwing van het Hint is gedeeltelijk oost-west georiënteerd als rudiment van de vroegere agrarische functie, de bebouwing aan de Markt is vooral noord-zuid gericht met de noklijnen evenwijdig aan de straat. Markt en Hint liggen op een oeverwal van de Kleine Beerze. De structuur is goed bewaard gebleven en aangewezen als "beschermd dorpsgezicht". Eind 19e eeuw begon de oost-west verbinding belangrijk te worden, en de Nieuwstraat kreeg toen een lintbebouwing waarin ook nu nog een aantal villa's en een enkel bedrijfsgebouw opvallen. Het gebied ten oosten van de Markt is na 1940 bebouwd.

Van de bovengenoemde overige buurtschappen is de bebouwing meestal na ca. 1950 geheel vernieuwd en ook recent nog gewijzigd. Met name in Boevenheuvel, Hees, Stokkelen en Voort is dit het geval. Hoogstraat, ontstaan uit een Einzelhof ten westen van Schadewijk, bezit nog een enkele oudere boerderij evenals Boksheide. In beide gehuchten is een tweedeling, die wijst op ontstaan als ontginningshoeve, nog afleesbaar. Schadewijk is aangetast door wegeaanleg, maar bewaart in het nogal verminkte driehoekige plein en enkele boerderijen de herinnering aan het oude karakter.

Steensel kan voortgekomen zijn uit een uithof van een domein. Door nieuwbouw rond de eertijds solitaire kerktoren en door wegeaanleg is het karakter van de nederzetting veranderd. Een rudiment van een driehoekig plein is aanwijsbaar bij de splitsing Riethovenseweg-Joseph Schulteweg. Stevert ten zuiden, ontstond bij een overgang van de Run. Hier bevindt zich nog een oorspronkelijk zeer oude watermolen.

Duizel ligt op een oeverwal ten oosten van het dal van de Kleine Beerze en bezit een driehoekig plein met eikenbeplanting waarop een nieuwe Mariakapel is gebouwd na 1950. De Groenstraat is een lintbebouwde straat met enige oude bebouwing.

Ten westen hiervan is eveneens in 1950 nieuwbouw ontstaan, waardoor ook het terrein van de middeleeuwse kerk - waarvan de toren resteert - nu is omsloten door bebouwing.

Van het "kasteeltje" ten zuidoosten van de nederzetting bleef alleen het landschapspark met oud geboomte bewaard.

De Markt en het Hint zijn redelijk gaaf bewaarde nederzettingen. Schadewijk is nog herkenbaar maar aangetast. De Duizelse Groenstraat heeft een concentratie van oudere bebouwing ter hoogte van de neogotische kerk. Met uitzondering van de Stevert vertoont verder geen enkele van de buurtschappen in het zuiden van de gemeente nog gave bebouwing.

Wel bleven de oude patronen van wegen en waterlopen herkenbaar. De Hees is een voorbeeld van een oud gehucht waarbij vrijwel alle oude bebouwing vervangen is door villa's en moderne boerderijen terwijl een aanzienlijke uitbreiding heeft plaatsgevonden in de jaren zestig.

Bebouwing en groenelementen

Boerderijen

Een groot aantal boerderijen is verbouwd tot woonboerderij, waarbij de oude karakteristiek vaak redelijk bewaard is gebleven. Een aantal andere behield de agrarische functie met aanpassingen en rigoreuze vernieuwing. Hoogstraat 20 is totaal vernieuwd in archaïserende vormen. Nedermolen 2, Hint 28 en De Hees 40 zijn laat - 18e of vroeg-19e eeuwse boerderijen die echter sterk gerestaureerd zijn en een woonfunctie hebben. Het landhuisachtige, schilderachtige karakter dat Hees 40 (XVIII d) nu heeft, is eerder typerend voor de vroege 20e eeuw. Ondanks inkorting is Postelseweg 97, "De Heestert", nog een goed voorbeeld van een solitaire boerderij met erfbeplanting. Het uit 1741 daterende Schadewijk 15 is zeer sterk gewijzigd. Typerende midden negentiende eeuwse boerderijen vinden we aan Eindhovenseweg 53, Stevert 20 en Vlasberg 2.

In de latere 19e eeuw wordt de traditionele gebintconstructie niet veel meer toegepast: de zijmuren worden dragend. Soms worden details overgenomen van deftiger dorpswoningen. Voorbeelden zijn Wolverstraat 42, Schadewijk 1, Hint 1 en Markt 2. Bij een aantal boerderijen die rond 1900-1910 gebouwd worden blijven traditionele motieven en indelingen in gebruik, terwijl machinaal vervaardigde materialen worden gebruikt, bijvoorbeeld bij Akkerstraat 1, Alsbergdreef 16 en Schadewijk 9.

Het eenvoudige burgerwoonhuis wordt soms aangebouwd aan een ouder bedrijfsgedeelte, waardoor een karakteristiek verschil in nokhoogte ontstaat zoals bij Stevert 22 en Hint 26.

In de jaren 20 en 30 werd een aantal oude heidegebieden ontgonnen. De hier gebouwde ontginningsboerderijen wijken vaak af van het langgeveltype. Gave voorbeelden zijn Duizelseweg 24, Hoef 36 en Stokkelen 31. Een merkwaardig bouwwerk is Groenstraat 9 te Duizel, een voormalig koetshuis van een verdwenen "kasteeltje". De gedichte koetspoorten in de lange gevel zijn nog herkenbaar, terwijl een grote langsdeelschuur deel uitmaakt van het geheel.

Woonhuizen

De Eerselse Markt bezit een belangwekkende reeks Kempense dorps-
huizen, waarvan het oudste 1669 is gedateerd. De typologische
ontwikkeling van de eenlaagse, misschien nog tweebeukige woning
(Markt 7) via het woonhuis met balkdragende zijmuren (Markt 18,
39-41 en 49-51) tot de tweelaags notabelenvilla (nummers 15 en 21)
uit de tweede helft van de vorige eeuw is goed te volgen. Het Hint
bezit enkele vroeg 20e eeuwse woonhuizen. Veel details worden nu
in het beschermde gezicht echter in archaïserende trant vernieuwd,
waarbij vaak kleine roeden worden aangebracht in plaats van de
bestaande zesruits- of T-ramen (bijv. Markt 30-32).

De Duizelse Groenstraat heeft enige gave dorpswoningen (nr. 4 en
6), terwijl de omgrachte voormalige pastorie een goed voorbeeld
van een dorpspastorie is. Smitseind 28-30 en 32 en Dijk 14 zijn
goede vertegenwoordigers van het laat 19e eeuwse eenlaags dorps-
woonhuis. Dijk 38 heeft een rijke stucdecoratie.

In de jaren 1910-20 werden veel woningen vernieuwd in eenvoudige
vormen, met baksteenversiering onder de goten.

Voorbeelden van dit huistype, dat boven al onder "boerderijen" is
genoemd, zijn Hint 14 en Gebr. Hoeksstraat 1 en 2.

Enkele fabrikantenwoningen aan de Nieuwstraat en de pastorieën
Kerkstraat 31 en Smitseind 36-38 hebben een assymetrische opzet
met decoratieve baksteen- en tegelversieringen.

Kerkelijke gebouwen. Eersel behield de middeleeuwse kerk die
echter door H.W. Valk uitgebreid werd in eenvoudige "streekeigen"
baksteenstijl. Deze stijl paste hij ook toe aan het parochiehuis
in de Kerkstraat. Te Duizel en Steensel bleven alleen de middel-
eeuwse torens bewaard. De Steenselse kerk is een traditionele
gebouw met streekeigen motieven, de Duizelse een conventionele
maar zeer late, neogotische kruiskerk.

Het met sloop bedreigde Sint Jacobusgesticht aan de Dijk 13-15 is
een zeer gaaf voorbeeld van de herenhuisachtige congregatie-
kloosters die tussen 1880 en 1910 overal in Brabant gebouwd
werden. De kapel is vanwege haar schilderijen en glasramen
interessant.

Openbare gebouwen. Het vroegere raadhuis van Duizel, Smitseind 28,
is een eenvoudige dorpswoonhuis. Het raadhuis te Eersel is in de
jaren 50 in traditionele baksteenstijl aan de Markt opgetrokken.
De voormalige dorpsschool van Steensel bleef als woonhuis behouden
aan de Joseph Schulteweg 14.

Overige gebouwen. Stevert 37 is een voorbeeld van de wijze waarop
in de vroegere 20e eeuw een oude molen "versteend" en tot pakhuis
werd omgebouwd. De huidige wasserij, Tasbroekwegje, is het enige
redelijk gaaf bewaarde industriële gebouw in de gemeente.

Groenelementen. Een aantal boerderijen behield de typerende erfbeplanting met linden, hagen, boomgaard, etc. Goede voorbeelden zijn Nedermolen 2, Postelseweg 97, Hint 28 en Stevert 20 en 22. Merkwaardig is de zeer oude opnieuw uitgegroeide linde achter De Hees 40. Een verzorgde tuin met geknipte poorten en een half-cirkelvormige oprijlaan karakteriseert de ontginningsboerderij Stokkelen 31.

Oudere parken en tuinen met hoog opgaand geboomte treffen we alleen aan achter het voormalige gesticht Dijk 13-15 en bij het verdwenen "kasteel" te Duizel.

De Eerselse Markt bezit nog steeds een zeer karakteristieke lindebeplanting. Ook het Duizelse Smitseind en de Groenstraat tonen hier en daar oudere linden, met name bij de voormalige pastorie.

Opvallend is tenslotte dat een aantal gehuchten hun oude bebouwing geheel verloren hebben, maar dat de beplanting er vaak bewaard is gebleven, bijvoorbeeld bij Hoogstraat en Boksheide.